

Participatie van mensen met een beperking in 2023: ondersteuning via de Wmo en van naasten uitgelicht

Liset van Dijk, Ellen Zonneveld, Loïs van de Water

Het Nivel onderzoekt jaarlijks de deelname aan de samenleving van mensen met een beperking. We doen dit onderzoek met een vragenlijst onder mensen met een lichamelijke beperking en naasten van mensen met een verstandelijke beperking. Hierbij wordt gekeken naar participatie op 13 gebieden, zoals vervoer en ontmoetingen met andere mensen. Hiervan maken we een overzicht in de vorm van kerncijfers. Elk jaar lichten we een onderwerp uit. Dit jaar is dat de ondersteuning die mensen met een beperking en hun naasten krijgen vanuit de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) en de ondersteuning die mensen met een beperking van hun naasten krijgen.

Een op de vijf mensen met een lichamelijke beperking ontvangt ondersteuning via de Wmo, veruit het vaakst in de vorm van huishoudelijke hulp. Een kwart van de mensen met een verstandelijke beperking krijgt ondersteuning. De vorm daarvan varieert, maar het vaakst gaat het om hulpmiddelen zoals een rolstoel of driewiel fiets. De meerderheid van de mensen met een beperking waardeert de ondersteuning. Echter, één op de zes mensen met een lichamelijke beperking vindt dat de steun niet aansluit bij de behoefte. Bij mensen met een verstandelijke beperking geldt dat voor één op de zeven. Ook naasten die informele zorg geven kunnen een beroep doen op de Wmo. Hiervan is ongeveer een derde van de respondenten niet op de hoogte.

Informatie over het onderzoek

Ieder jaar brengt het Nivel nieuwe kerncijfers uit over 13 onderwerpen die samen een beeld geven van de deelname aan de samenleving van mensen met een beperking. Deze gegevens zijn verzameld met vragenlijstonderzoek in twee Nivel-panelen. Het eerste panel is het Nationaal Panel Chronisch zieken en Gehandicapten (NCPG). Binnen dit panel vulden 1379 mensen met een lichamelijke beperking de vragenlijst in. De vragenlijst bevatte onder andere vragen over ondersteuning in het kader van de Wet Maatschappelijke ondersteuning (Wmo). Ook vulden 195 deelnemers uit het Panel Samen Leven (PSL) de vragenlijst in. De panelleden die deelnamen aan deze vragenlijst zijn naasten van mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking. Het vragenlijstonderzoek in het NCPG en het PSL vond plaats van oktober 2023 tot en met januari 2024. Meer informatie over de dataverzameling en de methoden die zijn gebruikt voor dit onderzoek is te lezen in de methodologische verantwoording van de Participatiemonitor kerncijfers (Zonneveld et al. 2023). Voor dit factsheet maakten we gebruik van de vragen die we deelnemers stelden over de ondersteuning vanuit de Wmo en ondersteuning vanuit hun naaste omgeving.

De Wet maatschappelijke ondersteuning

Een deel van de mensen met een beperking is niet in staat om zelfstandig te wonen zonder gebruik van ondersteuning of hulpmiddelen. De Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) is ervoor om te zorgen dat mensen die zonder ondersteuning niet zelfredzaam zijn, zo lang mogelijk thuis kunnen blijven wonen en mee kunnen doen in de samenleving (Rijksoverheid, 2024). De uitvoering van de wet ligt bij de gemeenten. Mensen moeten een aanvraag voor ondersteuning vanuit de Wmo dan

ook doen bij de gemeente. Voor mensen van 18 jaar en ouder die de Wmo gebruiken, geldt dat ze een eigen bijdrage betalen. Voorbeelden van ondersteuning vanuit de Wmo zijn dagbesteding, ondersteuning om een mantelzorger tijdelijk te ontlasten of aanpassing aan de woning. Per gemeente is de uitvoering van de Wmo anders geregeld. In 2019 gebruikte 18% van de 60-plussers ondersteuning vanuit de Wmo ([CBS statline](#)).

Bekendheid met de Wmo

Van de mensen met een lichamelijke beperking in het NPCG is bijna twee derde (64%) bekend met de Wmo en weet 61% welke stappen genomen moeten worden om ondersteuning vanuit de Wmo aan te vragen. De bekendheid met de Wmo ligt hoger onder naasten van mensen met een verstandelijke beperking (88%). Van alle naasten weet 63% hoe zij ondersteuning aan moeten vragen voor hun familielid. Van de naasten die direct betrokken zijn bij het regelen van zorg of ondersteuning voor hun familielid met een verstandelijke beperking (n = 141) weet 83% hoe ze Wmo-ondersteuning aan kunnen vragen.

Mensen die hulp nodig hebben bij het aanvragen van ondersteuning vanuit de Wmo, kunnen onafhankelijke cliëntondersteuning krijgen. Een onafhankelijk cliëntondersteuner is iemand die gratis meedenkt bij het organiseren van zorg of ondersteuning. Van de mensen met een lichamelijke beperking die ondersteuning vanuit de Wmo aanvroegen, weet 22% dat zij onafhankelijke cliëntondersteuning kunnen krijgen bij het aanvragen.

Ondersteuning verkregen via de Wmo

Naast de bekendheid met de Wmo, is gevraagd of mensen ondersteuning vanuit de Wmo ontvangen. We vroegen daarbij terug te kijken naar de afgelopen 12 maanden. Van de mensen met een lichamelijke beperking ontvangt bijna 80% geen ondersteuning (Tabel 1). Een klein deel daarvan heeft wel ondersteuning aangevraagd, maar niet gekregen (2,5% van het totaal aantal respondenten). Voor de mensen met een verstandelijke beperking geldt dat 60% geen ondersteuning heeft vanuit de Wmo; ook hier heeft een klein deel de ondersteuning wel aangevraagd maar niet gekregen. Een kwart (24%) ontvangt het wel. Voor 16% geldt dat de naaste niet weet of er ondersteuning vanuit de Wmo is aangevraagd voor het familielid met een verstandelijke beperking.

Tabel 1 Ontvangen van ondersteuning vanuit de Wmo

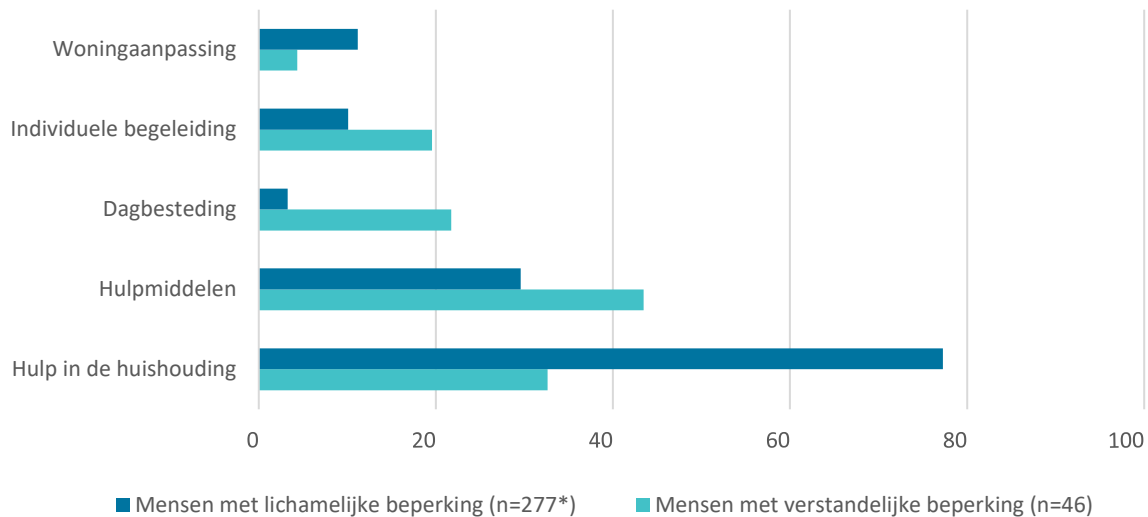
	Mensen met een lichamelijke beperking (n=1349)		Mensen met een verstandelijke beperking (n=192)*	
	%	n	%	n
Nee, en niet aangevraagd	76,7%	1035	57,8%	111
Nee, maar wel aangevraagd	2,5%	34	2,6%	5
Ja	20,8%	280	24,0%	46
Weet ik niet	-		15,6%	30

* Vragen beantwoord door naasten

Mensen met een lichamelijke beperking met ondersteuning vanuit de Wmo ontvangen het vaakst ondersteuning in de vorm van huishoudelijke hulp (77%, Figuur 1), gevolgd door het krijgen van hulpmiddelen (zoals een rolstoel of driewiel fiets; 30%). Minder vaak krijgen zij ondersteuning in de vorm van woningaanpassingen (11%), individuele begeleiding zoals administratieve hulp (10%) en dagbesteding (3%).

Mensen met een verstandelijke beperking ontvangen het vaakst hulpmiddelen vanuit de Wmo (43%, Figuur 1), gevolgd door hulp in de huishouding (33%), dagbesteding (22%) en individuele begeleiding (20%). Het minst wordt gebruikt gemaakt van steun voor aanpassingen aan de woning (4%).

Figuur 1 Soort ondersteuning vanuit de Wmo

*3 respondenten met een lichamelijke beperking die ondersteuning ontvangen, hebben geen soort gespecificeerd; vragen voor mensen met een verstandelijke beperking beantwoord door naasten

Tevredenheid met aanvraag en ondersteuning Wmo

Zoals te zien in Tabel 2, zijn veel respondenten met een lichamelijke beperking die de laatste 12 maanden ondersteuning aanvroegen, tevreden over de aanvraagprocedure (63%) en het gesprek met de gemeente (67%). Een vijfde tot een kwart is hier echter niet tevreden over. Mensen met een lichamelijke beperking zijn in meerderheid tevreden over de daadwerkelijk verkregen ondersteuning (74%) en de aansluiting van die ondersteuning op hun behoeften (73%). Toch is ook nog één op de vijf (19%) ontevreden over de verkregen ondersteuning of vindt dat de ondersteuning niet aansluit bij de behoeften (20%).

Ook een groot deel van de naasten van mensen met een verstandelijke beperking die betrokken waren bij de aanvraag van ondersteuning, is tevreden over de procedure bij de gemeente (68%) en het gesprek (74%). Circa een op de vijf is hier echter niet tevreden over. De meerderheid van de naasten stelt dat hun familielid tevreden over de ontvangen ondersteuning is (65%); 9% geeft echter aan dat hun familielid er niet tevreden mee is. 70% van de naasten geeft aan dat de ontvangen ondersteuning aansluit op de behoeften van hun familielid, 14% geeft aan dat de ondersteuning niet aansluit.

Tabel 2 Tevredenheid met het aanvraagproces voor ondersteuning en de ervaring met de daadwerkelijk ontvangen ondersteuning

	Mensen met een lichamelijke beperking			Mensen met een verstandelijke beperking		
	% eens	% niet eens, niet oneens	% oneens	% eens	% niet eens, niet oneens	% oneens
Tevreden over de aanvraagprocedure bij de gemeente (n=289/31) *	62,6	12,5	24,9	67,7	9,7	22,6
Tevreden over het gesprek met de gemeente over de Wmo ondersteuning (n=291/31) *	66,7	11,3	22,0	74,2	6,5	19,4
De ondersteuning die is afgesproken sluit goed aan bij wat nodig is (n=254/n=43)	73,6	10,2	16,1	69,8	16,3	14,0
Tevreden over de daadwerkelijk ontvangen ondersteuning (n=263/n=43)**	72,6	11,4	16,0	65,1	18,6	9,3

*) voor mensen met een verstandelijke beperking geldt dat deze items alleen zijn ingevuld door naasten die betrokken waren bij de aanvraag van Wmo ondersteuning voor hun familielid

***) voor mensen met een verstandelijke beperking geldt dat drie naasten niet wisten of hun familielid met een verstandelijke beperking tevreden was.

Ondersteuning vanuit het eigen netwerk

Veel deelnemers aan het onderzoek geven aan dat er ook ondersteuning vanuit het eigen netwerk wordt ontvangen. We vroegen daarbij naar de afgelopen 12 maanden. Van de mensen met een lichamelijke beperking die hier inzicht in gaven (n=1343) krijgt de helft ondersteuning van gezinsleden, familieleden of andere mensen uit de naaste omgeving (52%). Van de mensen met een verstandelijke beperking (n=193) is dat 87%. Van de 167 naasten die aangeven dat hun familielid met een verstandelijke beperking ondersteuning vanuit diens omgeving krijgt, geeft 34% aan dat deze steun door zowel henzelf (i.e. de naaste die de vragenlijst invulde) als andere mensen wordt gegeven. In 47% van de gevallen werd de steun alleen gegeven door de naaste die de vragenlijst invulde en in 19% van de gevallen juist uitsluitend door anderen.

Professionele hulpverleners vragen soms of meer ondersteuning mogelijk is door mensen uit het netwerk. 676 mensen met een lichamelijke beperking die informele steun ontvingen gaven aan of dit bij hen was gevraagd en 14% van hen gaf aan dat dit het geval was. 161 naasten van mensen met een verstandelijke beperking die hulp kregen uit hun netwerk gaven aan of professionele hulpverleners naar mogelijkheden voor extra inzet vanuit de omgeving hadden gevraagd. Bij 27% van hen was dit aan de orde.

Mening over ondersteuning vanuit het eigen netwerk

Een meerderheid (79%) van de mensen met een lichamelijke beperking die hulp uit hun eigen netwerk krijgen, vindt dat deze hulp goed aansluit bij wat zij nodig hebben. Een vergelijkbaar percentage van naasten van mensen met een verstandelijke beperking vindt dat ook voor hun familielid (76%). Het is dan ook niet vreemd dat de meeste mensen die hulp krijgen tevreden zijn (82% en 79% voor mensen met respectievelijk een lichamelijke en verstandelijke beperking). 69% van de mensen met een lichamelijke beperking geeft aan dat er altijd wel iemand is die kan helpen. Bij mensen met een verstandelijke beperking geldt dit voor 54% (Tabel 3). Wel voelt een aanzienlijk deel van de mensen met een lichamelijke beperking zich bezwaard hulp te accepteren (48%). Bij mensen met een verstandelijke beperking voelt maar 10% zich bezwaard.

Tabel 3 Tevredenheid met de ontvangen ondersteuning vanuit het eigen netwerk

	Mensen met een lichamelijke beperking			Mensen met een verstandelijke beperking*		
	% eens	% niet eens, niet oneens	% oneens	% eens	% niet eens, niet oneens	% oneens
De ontvangen hulp van mensen uit de omgeving sluit goed aan bij wat nodig is (n=664/164)	78,8	11,8	9,5	75,6	14,6	7,3
Tevreden over de ontvangen hulp van mensen uit de omgeving (n=661/159)	82,2	9,8	8,0	78,6	12,6	4,4
Voelt zich bezwaard om hulp te accepteren (n=660/161)	48,2	23,9	27,9	9,9	23,0	57,1
Er is altijd wel iemand uit de omgeving die kan helpen (n=671/160)	68,7	17,9	13,4	54,4	20	24,4

*) voor mensen met een verstandelijke beperking tellen de drie kolommen niet op tot 100%. Het resterende percentage naasten van mensen met een verstandelijke beperking gaf aan het antwoord niet te weten.

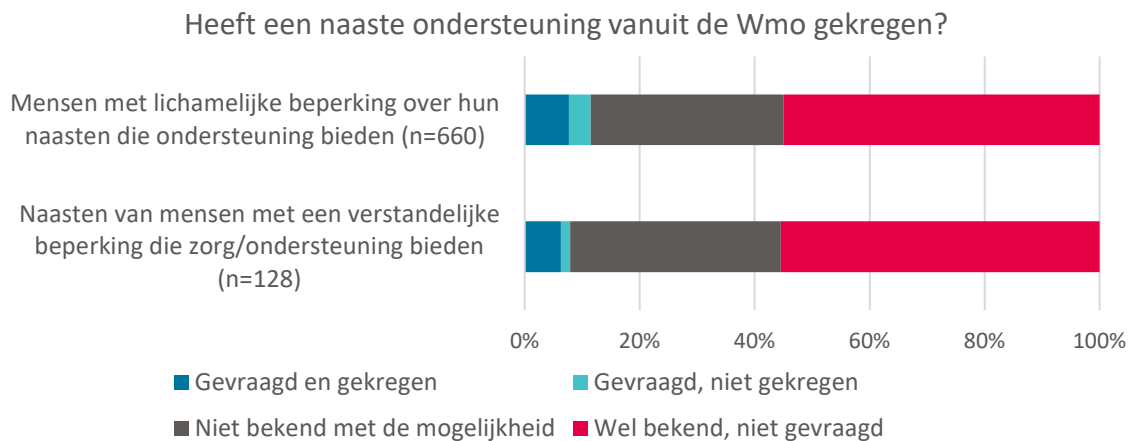
Wmo ondersteuning voor naasten

Ook naasten van mensen met een lichamelijke of verstandelijke beperking kunnen ondersteuning krijgen vanuit de Wmo (Rijksoverheid, 2024). Dit kan gaan over respijtzorg, waarbij een professional of vrijwilliger de zorg tijdelijk overneemt om een mantelzorger te ontlasten (bijvoorbeeld door een tijdelijk verblijf in een zorghotel). Een andere mogelijkheid is dat naasten zelf lichamelijke of psychische ondersteuning krijgen, bijvoorbeeld van een arts, verpleegkundige of maatschappelijk werker.

Voor zowel mensen met een lichamelijke beperking als naasten van mensen met een verstandelijke beperking geldt dat ongeveer een derde van de respondenten die informele ondersteuning kregen/gaven niet op de hoogte was van deze mogelijkheid (Figuur 2). De meerderheid van de mensen met een lichamelijke beperking (55%) geeft aan dat hun naaste geen ondersteuning krijgt

vanuit de Wmo, ook wanneer deze weet dat ondersteuning aangevraagd kan worden. Voor de naasten van mensen met een verstandelijke beperking is dit aandeel gelijk (55%). Respectievelijk 8% en 6% van de naasten van mensen met een lichamelijke of verstandelijke beperking ontving wel de gevraagde ondersteuning vanuit de Wmo.

Figuur 2 Ondersteuning voor naasten van mensen met een lichamelijke of verstandelijke beperking vanuit de Wmo

Conclusie en discussie

Bijna 10 jaar na de introductie is de Wmo bekend bij de meerderheid van mensen met een lichamelijke beperking en naasten van mensen met een verstandelijke beperking.

Eén op de vijf mensen met een lichamelijke beperking uit ons onderzoek maakt ook daadwerkelijk gebruik vanuit de Wmo. Een kwart van de mensen met een verstandelijke beperking doet dat eveneens. Dat is beduidend lager dan de groep mensen met dementie die thuis wonen zonder Wlz-indicatie; van deze groep gebruikte 45% in 2019 ondersteuning vanuit de Wmo (Van der Heide 2021). We hebben niet gevraagd naar de redenen waarom mensen geen gebruik maken van de Wmo. Wel duidelijk is uit onze gegevens dat een klein deel de WMO niet kent. Een andere reden kan zijn dat mensen mogelijk geen hulp nodig omdat zij zaken nog zelf kunnen doen. Wij hebben gevraagd naar de aanvraag in het afgelopen jaar. Ondersteuning in de vorm van hulpmiddelen en woningaanpassing zal niet elk jaar nodig zijn en dus zal een deel van de mensen die de Wmo hiervoor in het verleden heeft gebruikt, dit jaar geen aanvraag hebben gedaan. Nog een reden kan zijn dat men de inspanning voor de aanvraag te groot vindt (van der Steen 2016). Als ondersteuning in het kader van de Wmo wordt aangevraagd, gebeurt het zelden dat dit afgewezen wordt. Dit duidt erop dat aanvragers goed kunnen inschatten waarvoor de Wmo bedoeld is. Voor niet-aanvragers is dat niet duidelijk.

Waar de Wmo bekend is, kent slechts een minderheid van de respondenten in ons onderzoek de mogelijkheid tot onafhankelijke cliëntondersteuning bij het aanvragen. Dit bevestigt het beeld dat gemeenten hierover hebben. In eerder onderzoek gaven zij aan dat het percentage cliënten dat bekend is met onafhankelijke cliëntondersteuning laag is. Gemeenten vinden mede daarom dat de toegankelijkheid van de Wmo beter zou kunnen (Kroese en Heuvels 2024). Ook uit onderzoek van Ieder(in) (2019) blijkt dat mensen lang niet altijd door gemeenten worden gewezen op de mogelijkheid om een onafhankelijke cliëntondersteuner mee te nemen naar het gesprek.

Ook minder bekend is de mogelijkheid voor naasten om hulp voor zichzelf te krijgen via de Wmo: een derde weet niet dat dit kan. Dit cijfer komt overeen met onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) (De Boer e.a. 2020). Waar het SCP constateerde dat er tussen 2014 en 2019 een groei te zien was in het aantal mensen dat maatregelen ter ondersteuning kende, lijkt die groei gestagneerd. Voor een deel van de naasten zal ondersteuning niet nodig zijn. Het SCP vond wel verschillen tussen bevolkingsgroepen hierin. Zo vonden mensen met een niet-westerse migratieachtergrond minder vaak hun weg naar hulp. Het verdient daarom aanbeveling dat gemeenten de Wmo breed en via verschillende kanalen onder de aandacht brengen (De Boer e.a. 2020).

In het algemeen is er in onze panels hoge waardering voor de verkregen ondersteuning via de Wmo. Dit komt overeen met resultaten uit onderzoek door Ieder(in) (2019) en onderzoek naar cliëntervaringen gedaan in de gemeenten (Kroese & Heuzels 2024). Gemeenten rapporteren in datzelfde onderzoek positieve effecten van de ondersteuning op kwaliteit van leven, zelfredzaamheid en participatie. Toch ziet de helft van de gemeenten ook ruimte voor verbetering op deze terreinen. Een deel van de mensen uit het PSL en NPCG was niet tevreden met het gesprek dat zij hebben gehad met de gemeente. Voor een deel van de mensen met een lichamelijke of verstandelijke beperking sloot de verkregen ondersteuning bovendien niet aan bij hun behoeften. Dit terwijl de Wmo zoals ingevoerd in 2015 stelt dat er rekening gehouden moet worden de wensen die individuen hebben. De gemeente moet in samenspraak met degene die ondersteuning aanvraagt onderzoeken wat de mogelijkheden daarvoor zijn (College voor de Rechten van de Mens, 2020). De [“Handreiking Artikel 19 VN-Verdrag Handicap. Het recht op zelfstandig wonen en deel uitmaken van de maatschappij”](#) biedt gemeenten handvatten om hun inwoners met een beperking te betrekken bij besluit- en beleidsvorming, onder andere in het kader van de Wmo. Het uitgangspunt “Niets over ons zonder ons” moet ervoor zorgen dat de behoeften van mensen centraal staan.

Naast ondersteuning vanuit de Wmo is ondersteuning door naasten van belang voor mensen met een lichamelijke of verstandelijke beperking. Deelnemers aan ons onderzoek vinden deze ondersteuning vaker goed aansluiten dan de ondersteuning die zij vanuit de Wmo ontvangen. Uit eerder Nivel-onderzoek blijkt dat veel burgers bereid zijn om ondersteuningstaken op zich te nemen voor iemand in de naaste omgeving, vooral aan een direct familielid. Wel verschilt die bereidheid tussen zorg- en ondersteuningstaken (Willems et al. 2024). Professionele hulpverleners vragen geregeld of mensen uit het netwerk meer ondersteuning kunnen bieden. Een belangrijk punt hierbij is het risico op overbelasting bij de naaste. Onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau laat zien dat ongeveer één op de tien mantelzorgers (9,1%) in 2019 ernstig overbelast was (De Boer e.a. 2020).

Voor naasten die ondersteuningstaken op zich nemen, is de samenwerking met de formele zorg van belang. Eerder Nivel-onderzoek laat zien dat naasten van mensen met een verstandelijke beperking de samenwerking met de formele zorg niet altijd eenvoudig of prettig vinden. Ze vinden soms dat er te weinig naar de behoeften van hun familielid met een verstandelijke beperking gekeken wordt of dat ze onvoldoende informatie krijgen (Springvloet et al. 2020; Van Schelven & Zonneveld 2024). Voor zorgverleners is het daarom belangrijk aandacht te hebben voor de persoonlijke wensen van mensen met een verstandelijke beperking en hun naasten. Het opbouwen van een vertrouwensrelatie is daarvoor een belangrijke basis (Van Schelven & Zonneveld 2024).

Het onderzoek

Nationaal Panel Chronisch Zieken en Gehandicapten

Het Nationaal Panel Chronisch Zieken en Gehandicapten (NPCG) is een landelijk representatief panel van ongeveer 3.500 zelfstandig wonende Nederlanders van 18 jaar en ouder met een medisch gediagnosticeerde chronische somatische ziekte en/of een lichamelijke beperking. Voor dit onderzoek verzamelden we uitsluitend gegevens van mensen die een lichamelijke beperking hebben. Zij vulden eind 2023 een vragenlijst in. In totaal namen we van 1356 mensen die de vragenlijst invulden de gegevens mee in de analyses. Een gedetailleerde beschrijving van de wervingsmethode is te vinden in de publicatie van Zonneveld et al. (2023). We deden beschrijvende analyses. Niet alle deelnemers hebben alle vragen ingevuld. De percentages zijn berekend op basis van de aantallen die de betreffende vraag hebben ingevuld. Deze aantallen zijn weergegeven in dit factsheet. Omdat de meeste analyses over subgroepen gaan, is besloten geen wegingsfactor te gebruiken. De analyses zijn uitgevoerd in Stata 16.0. Meer lezen over het panel kan in de publicatie van Zonneveld et al. (2023) en op de website: [NPCG](#).

Panel Samen Leven

Het Nivel Panel Samen Leven is een panel van mensen met een verstandelijke beperking en hun naasten. Met dit panel volgen wij de ontwikkelingen in de leefsituatie van mensen met een verstandelijke beperking gedurende een langere periode. Circa de helft van de deelnemers woont in een instelling waar veel ondersteuning wordt geleverd vanuit de Wet Langdurige Zorg). Voor deze factsheet maakten we gebruik van gegevens verzameld onder naasten van mensen met een verstandelijke beperking. Zij vulden eind 2023 een vragenlijst in over de situatie van hun familielid met een verstandelijke beperking en de ondersteuning die zij zelf mogelijk bieden. In totaal namen we van 192 mensen die de vragenlijst invulden de gegevens mee in de analyses. Niet alle deelnemers hebben alle vragen ingevuld. De percentages zijn berekend op basis van de aantallen die de betreffende vraag hebben ingevuld. Deze zijn weergegeven in dit factsheet. We deden beschrijvende analyses. Omdat de meeste analyses over subgroepen gaan, is besloten geen wegingsfactor te gebruiken. De data zijn geanalyseerd met Stata 16.0. Meer lezen over het panel kan in de publicatie van Zonneveld et al. (2023) en op de website: [Nivel Panel Samen Leven](#).

Meer weten

Het Nivel levert de kennis om de gezondheidszorg in Nederland beter te maken. Dat doen we met hoogwaardig, betrouwbaar en onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek naar thema's met een groot maatschappelijk belang. 'Kennis voor betere zorg' is onze missie. Alle onderzoeken publiceert het Nivel openbaar. U vindt deze publicatie en alle andere Nivel-publicaties op www.nivel.nl/publicaties.

Titelgegevens van deze publicatie

De gegevens uit deze publicatie mogen met de volgende bronvermelding worden gebruikt: Dijk, L., Zonneveld, E., Water L. van de. Participatie van mensen met een beperking in 2023: ondersteuning via de Wmo en uit het netwerk uitgelicht. Participatiemonitor. Utrecht: Nivel, 2025.

Literatuur

Boer, A. de, de Klerk, M., Verbeek-Oudijk, D., Plaisier, I. Blijvende bron van zorg. Ontwikkelingen in het geven van informele hulp 2014-2019. Den Haag, Sociaal en Cultureel planbureau, 2020.
College voor de Rechten van de Mens. Handreiking Artikel 19 VN-Verdrag Handicap. Het recht op zelfstandig wonen en deel uitmaken van de maatschappij, 2020.

Heide, I. van der, Veer, A. de, Verheij, R., Francke, A. Cijfers over 2019, 2018 en 2017 uit het landelijke Register Dementiezorg en Ondersteuning. Factsheet 10 – Maatschappelijke ondersteuning vanuit de Wmo. Utrecht: Nivel, 2021. 21 p.

Ieder(in). Krijgt u de juiste zorg en ondersteuning? Een onderzoek naar de tevredenheid van mensen met een beperking over hun zorg: van huisarts tot Wmo-voorziening, 2019.

Kroese, D., Heuzels, L. Landelijke rapportage cliëntervaringsonderzoek Wmo. I&O Research, rapportnummer 2023/211, Amsterdam 2023.

Rijksoverheid. Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo). Geraadpleegd op 25 november 2024, van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/zorg-en-ondersteuning-thuis/wmo-2015>

Schelven, F. van, Zonneveld, E. Infographic. Samenwerking tussen naasten en zorgverleners in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking. Naasten over blijvende veranderingen sinds de coronapandemie. Utrecht: Nivel, 2024, 2 p.

Springvloet, L., Schelven, F. van, Kroezen, M., Luijkx, J., Brug, A. ten, Putten, A. van der, Embregts, P., Boeije, H. Kwaliteit van leven van naasten van mensen met een beperking. Utrecht: Nivel, 2020. 75 p.

Steen, J. van der. Rapport meldactie 'Administratieve lasten'. Utrecht, NPCF, 2016. 14p.

Willems, A., Brabers, A., Jong, J. de. Grote bereidheid onder burgers tot het verlenen van hulp bij meeste mantelzorgtaken. Utrecht: Nivel, 2024. 9 p.

Zonneveld, E., Bottenheft, E., Knapen, J., Aussems, C., Boeije, H. Methodebijlage Participatiemonitor 2010-2020. Utrecht: Nivel, 2023. 31 p.